*Ольга Григорівна Варич,
доцент, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теорії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ПРАВОВИЙ МОНІТОРИНГ ЯК СУЧАСНИЙ ВЕКТОР ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Постановка проблеми. Сучасні глобалізаційні процеси державотворення та правотворення вимагають дослідження різноманітних сфер життєдіяльності суспільства та держави. Незважаючи на величезний спектр праць науковців та масштабні досягнення у цій сфері, все ж таки відчувається необхідність в осмисленні важливих цілей та напрямків реформування саме правової системи України.

Панування у правовому житті основних правових ідеалів, цінностей особливого духовного виміру формують право як найважливішу цінність. Тому, проникаючи у глибинний зміст правових ідей, правова система надає вільний простір для реалізації суб'єктивних прав кожної людини [5, с. 69].

Реформування правової системи насамперед пов'язується з нагальною необхідністю проведення модернізації трьох основних її напрямків: конституційного, законодавчого та судового. Усі ці напрями тісно взаємопов'язані, адже, приміром, судове реформування неможливе без створення відповідної законодавчої бази, а втілення норм закону – без належного функціонування судової системи [6, с. 56].

Саме тому надзвичайно актуальним для України є необхідність дослідження проблем застосування нового юридичного інструментарію – правового моніторингу, що дозволяє контролювати якість та ефективність законодавства в умовах його динамічного розвитку, з'ясувати зв'язок між поставленими цілями та досягнутими результатами у сфері реалізації права.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання теорії та практики правового моніторингу знайшли своє відображення у вітчизняних та зарубіжних наукових дослідженнях Ю. Арзамасова, І. Бачило, Ю. Градової, О. Зайчука, О. Єрьоміна, В. Косовича, Н. Нижник, І. Онищука, Ю. Тіхомірова, І. Шутака.

Мета статті. Важливо відзначити, що правовий моніторинг є необхідною умовою забезпечення верховенства закону, прав і свобод громадян, підвищення якості прийнятих політико-правових рішень та відкритості правотворчої діяльності, зниження рівня суперечливості законодавства, забезпечення стабільності правової політики, підвищення рівня правосвідомості та правової культури населення, впорядкування діяльності у сфері законотворчості, забезпечення єдиного правового простору держави, підвищення ефективності правозастосовної практики [1, с. 10].

Відтак, метою статті є з'ясування сучасних векторів розвитку правового моніторингу як складного, багатогранного процесу, що покликаний організувати, дослідити та оцінити ефективність дії механізму правового регулювання, з метою покращення та удосконалення правової системи. Отже, об'єктом правового моніторингу є суспільні відносини, що перебувають у сфері дії права.

Основні результати дослідження. Оскільки механізм правового регулювання являє собою сукупність правових засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на свідомість та поведінку людей, то метою правового моніторингу є забезпечення ефективності втілення змісту правових норм у можливу правомірну поведінку особи шляхом усвідомлення індивідуумом ціннісних орієнтацій про право та формування позитивних мотивів правової поведінки. Саме цей факт знаходить пояснення у властивій праву тенденції досягнення максимальної визначеності юридичної регламентації суспільних відносин.

Разом з тим, як і будь який процес, правовий моніторинг має певний алгоритм, що включає в себе різноманітні етапи (стадії): 1) підготовчий етап, що передбачає постановку та конкретизацію його мети та завдань, кола суб'єктів, об'єктів та напрямків дослідження; 2) етап збору інформації здійснюється з метою узагальнення вихідних даних щодо об'єкта дослідження на основі відповідних інформаційних баз з урахуванням даних щодо існуючих нормативно-правових актів, актів правозастосування та інших офіційних документів з необхідністю залучення даних соціо-

логічних досліджень; 3) етап безпосередньої моніторингової експертизи нормативно-правових актів на предмет відповідності їх норм положенням Конституції, загальновизнаним принципам, міжнародно-правовим актам та правилам юридичної техніки; 4) етап оцінки ефективності дії нормативно-правових актів (норм права), що базується на аналітико-оціночній діяльності та ґрунтується на системі показників різного роду інформації та можливості застосування різноманітних методів дослідження; 5) етап прогнозування потреби у правовому регулюванні; 6) заключний етап правового моніторингу, в межах якого формулюються висновки про якість нормативно-правових актів, виявляються відповідні прогалини та колізії в регулюванні та формулюються пропозиції та рекомендації щодо їх усунення та вдосконалення нормотворчої та правозастосовчої діяльності [2, с. 111-112].

Видається обґрунтованою думка про те, що правовий моніторинг має здійснюватись на різних рівнях та відповідно до поставлених завдань в межах законних повноважень органами державної влади, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями.

Водночас, в Україні діяльність публічних інститутів у цій сфері недостатньо скоординована, не є обов'язковою, характеризується відсутністю відповідної методологічної бази, внаслідок чого не здатна забезпечити отримання достовірних результатів, що є визначальними для планування подальшої нормотворчої діяльності, визначення її стратегії, системного розвитку, а отже не впливає на результати правозастосування [4, с. 28].

У цьому напрямку особливу увагу в рамках дослідження правового моніторингу хотілось би звернути на етап оцінки ефективності дії нормативно-правових актів (норм права). Останній залежить від складного комплексу факторів, що характеризують соціально-економічну, політичну, правову, моральну ситуацію в країні. Саме тому визначальним є можливість виокремлення основних правових чинників, що у значній мірі впливають на оцінку ефективності нормативно-правових актів, зокрема, якість самого законодавства, ефективність правозастосовчої діяльності, рівень правосвідомості правозастосовника і населення.

Так, С. В. Бобровник і Н. М. Оніщенко, в свою чергу, сформулювали та ґрунтовно дослідили юридичні фактори ефективності законодавства, вивчення яких пов'язане з важливістю аналізу таких теоретичних проблем, як правове закріплення домінуючих потреб суспільства; предметна визначеність діяльності правотворчого органу; визначеність меж правового регулювання; зумовленість правотворчої діяльності об'єктивними умовами розвитку суспільства; зміна сфери та типу правового регулювання; особливості правотворчості як результату творчого процесу; системність законодавства; якість законодавства; досконалість юридичної техніки; чітке визначення видів юридичної відповідальності, що настає за порушення нормативних приписів, механізму її реалізації [3, с. 19].

Не менш важливим, на нашу думку, є врахування значення різноманітних засобів досягнення цілей правових норм і соціальної корисності самих норм, тобто можливість у процесі проведення правового моніторингу співвідношення поставлених завдань (цілей) та досягнутих результатів, які передбачалось законодавцем досягти. Останні можуть бути позитивними (корисними) і негативними (шкідливими), а отже, здатні характеризувати з такої точки зору окрему правову норму чи нормативно-правовий акт. Разом з тим потрібно враховувати той фактор, що по-перше, отримані результати (як позитивні, так і негативні) можуть бути законодавцем не передбачені, а по-друге, законодавство в напрямку досягнення цілей правових норм є ефективним, але через великий обсяг негативних результатів виявляється соціально шкідливим чи не корисним для суспільства. Тому оцінка ефективності дії нормативно-правових актів як один з етапів процесу правового моніторингу не передбачає виключно оцінювання їх результативності, а включає такий важливий аспект, як оцінка соціальної корисності досягнутих результатів.

Проте, зауважимо, що текстуально, одна частина нормативно-правових актів може взагалі не містити відповідні цілі, а інша – передбачає їх в абстрактному, неповному та нечіткому змісті. У зв'язку з цим, такі обставини, з одного боку, здатні спонукати суб'єкта правового моніторингу до суб'єктивного (на власний розсуд) формування цілей відповідного нормативно-правового акта, а з іншого – текстуальна абстрактність цілей нормативно-правового акта призводить до непридатності їх використання в якості критеріїв оцінки ефективності дії такого нормативно-правового акта. В такому випадку, на наше переконання, необхідно застосовувати додаткові, допоміжні можливості оцінки ефективності дії нормативно-правових актів, наприклад, шляхом проведення

соціологічних досліджень, висновки яких би характеризували результативність дії відповідних нормативно-правових актів і в якісному і навіть в кількісному показнику.

У процесі здійснення оцінки ефективності дії нормативно-правових актів в рамках правового моніторингу безперечно має враховуватись той фактор, що в межах свого змістовного наповнення норми права повинні фіксувати лише реально існуючі можливості, вони не можуть відриватися від суспільної дійсності. Норми права повинні моделювати лише суспільні відносини, що вже існують, які достатньо сформовані, чітко визначені, хоча ще і не отримали остаточного розвитку. Тому ефективне правове регулювання може бути забезпечене на основі тісної взаємодії відображеного в праві досягнутого рівня розвитку суспільних відносин з прогностичними, програмними моментами, тобто закріплення в праві найближчих і перспективних цілей.

Важливе місце серед чинників оцінки ефективності дії нормативно-правових актів займають правові принципи, що характеризуються як вихідні засади, які визначають основні положення, ідеї, що складають моральну та організаційну основу виникнення, розвитку, функціонування права, відображають сутність та соціальне призначення права у суспільстві.

Разом з тим як явище духовного життя право належить до сфери суспільної та індивідуальної свідомості. Норми права, нормативно-правові акти, правозастосовчі акти та інші юридичні феномени розглядаються як теоретичні та практичні конструкції культури. В такому значенні для її визначення необхідно використовувати специфічне поняття, що відображає особливий вимір правової реальності, тобто правову свідомість. Остання здійснює активний вплив на ефективність дії нормативно-правових актів в межах багатоманітності життєвих процесів у суспільстві та державі, здатна консолідувати різноманітні соціальні групи і таким чином підтримати та забезпечити цілісність та порядок у суспільстві. В цьому аспекті необхідним є можливість спрямування правосвідомості людини переважно на формування позитивного варіанта поведінки.

Правосвідомість як чинник оцінки ефективності дії нормативно-правових актів можливо розглядати і як реакцію особистості та суспільства в цілому на феномен права. Це пояснюється тим, що право впливає на свідомість людини, визначаючи напрямки його думок, формуючи уявлення про «необхідне», «бажане» та «заборонене». Тут діє механізм власного сприйняття особистістю правових ідей, позицій, тобто правової інформації в цілому з метою її подальшого осмислення та усвідомлення. Від рівня, характеру та змісту правосвідомості здебільшого залежить те, якою буде поведінка людини в суспільстві – правомірною, соціально корисною чи неправомірною, соціально шкідливою чи небезпечною. Беззаперечним є те, що право впливає на суспільні відносини, проходячи через волю та свідомість людей завдяки структурам та елементам їх правосвідомості. Саме тому правосвідомість складає первинну складову процесу оцінки ефективності дії нормативно-правових актів та має суб'єктивну природу, оскільки передбачає загальну правову оцінку соціальних факторів, через судження про їх відповідність ідеї правового та протиправного, через почуття права та законності, залежить від ступеня правової інформованості громадян.

Висновки. Загалом, з урахуванням здобутків та наукових напрацювань сучасної юридичної науки, вважаємо, що правовий моніторинг є важливою передумовою ефективного функціонування правової системи. Відтак, сучасні вектори розвитку правового моніторингу як складного, багатогранного процесу, покликані організувати, дослідити та оцінити ефективність дії механізму правового регулювання, з метою покращення та удосконалення не лише існуючої системи законодавства, а й розробки нових напрямків державної політики у різноманітних сферах суспільного життя, зміцнювати зв'язки правового регулювання з реальною поведінкою людей.

Список використаних джерел

1. *Бекишиева С. Р.* Роль правового мониторинга в реализации функций правовой системы / С. Р. Бекишиева // История государства и права. – 2011. – №12. – С. 9-11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lawinfo.ru/catalog/contents-2011/istorija-gosudarstva-i-prava/12/>
2. *Онищук І. І.* Технологічний алгоритм правового моніторингу / І. І. Онищук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Юридичні науки. Вип. 2. Т. 1., 2014. – С.108-113.
3. *Оніщенко Н. М., Бобровник С. В.* Соціальна та юридична ефективність законодавства // Законодавство: проблеми ефективності. – К., 1995. – С.13-26.
4. *Петришина М. О., Сасова А. Б.* Становлення та розвиток інституту правового моніторингу в Україні: проблеми та перспективи / Петришина М. О., Сасова А. Б. // Право і суспільство. – 2015. – № 2. – С. 25-31.

5. Русенко І. Я. Реформування національної правової системи України: філософсько-правовий підхід // Часопис Київського університету права. – 2014. – №1. – С. 67-72.
6. Хаустова М. Г. Проблеми і перспективи розвитку правової системи України в умовах глобалізації // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – №1 (76). – С. 54-63.

Варич О. Г. Правовий моніторинг як сучасний вектор ефективного розвитку правової системи

У статті досліджені проблеми сучасних векторів розвитку інституту правового моніторингу. З'ясовано етапи (стадії) правового моніторингу, виокремлено основні правові складові, що у значній мірі впливають на процес оцінки ефективності нормативно-правових актів, зокрема, якість самого законодавства, його соціальна корисність, необхідність оцінювання поставлених та досягнутих цілей нормативно-правового акта, ефективність правозастосовчої діяльності, рівень правосвідомості правозастосовника та суспільства.

Ключові слова: правовий моніторинг, ефективність дії нормативно-правового акта, правове регулювання, якість та ефективність законодавства.

Varych O. G. Legal monitoring as modern vector of effective development of the legal system

Summary. In the article investigational problems of modern vectors of development of institute of the legal monitoring. The stages of the legal monitoring are found out, basic legal constituents are distinguished, that in a considerable measure influence on the process of estimation of efficiency of normatively-legal acts, in particular, quality of legislation, him social utility, necessity of evaluation of the put and attained aims of normatively-legal act, efficiency of legislation activity, level of sense of justice of law enforcers and societies.

Key words: legal monitoring, efficiency of action of normatively-legal act, legal adjusting, quality and efficiency of legislation.

DOI: 10.33.66.3/2524-017X-2019-10-108-111

УДК 340.1

Вячеслав Юрійович Васецький,
кандидат юридичних наук, науковий співробітник відділу
теорії держави і права Інституту держави і права
ім. В.М. Корецького НАН України

**МАГДЕБУРЗЬКЕ ПРАВО ЯК ВИТОК
ІСТОРИЧНО-ПРАВОВОГО РОЗВИТКУ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ**

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень та публікацій. Магдебурзьке право в містах України існувало протягом певного досить довгого часу. Воно має значення не тільки в аспекті історичного розвитку нашої країни, а й виявляє, так би мовити, пролонговану дію на події сьогодення стосовно становлення місцевого самоврядування, яке визначається як право територіальної громади... самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України [1]. Місцеве самоврядування – політико-правовий інститут народовладдя, через який здійснюється управління місцевими справами шляхом самоорганізації жителів певної території і при сприянні держави. Місцеве самоврядування зародилося у Європі в часи Середньовіччя. Класичної форми у вигляді Магдебурзького права воно набуло в містах, починаючи з XIII ст. [2, с. 731-732]. Відповідно до Конституції прийнятий Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», який визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні, засади організації та діяльності, правового статусу і відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

У зв'язку з актуальністю, науковим і практичним значенням питання місцевого самоврядування, а також його історичною формою як Магдебурзького права, цією проблемою займалась плеяда українських науковців. Зокрема, І. Усенко, Ю. Кириченко, М. Кобилецький. І. Бойко, А. Бортнікова та ін.